

дження: європейський досвід та українські реалії // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 8. – С. 31-34.

11. Циммерман и Штайнер против Швейцарии: Постановление Европейского Суда по правам человека от 13 июля 1983 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.coe.int>.

12. Закон Италии № 89 от 24 марта 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.delittoecastigo.info/leggepinto/legge.htm>

13. О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок: Закон Российской Федерации № 68-ФЗ от 30 апреля 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/1-1-0-396>.

14. О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с принятием Федерального закона «О компенсации за нарушение права на судопроизводство в разумный срок или права на исполнение судебного акта в разумный срок»: Закон Российской Федерации № 69-ФЗ от 30 апреля 2010 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legis.ru/misc/doc/6962>.

15. Справа «Меріт проти України»: Рішення Європейського Суду з прав людини від 30 березня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19612>.

16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права особи на досудове провадження, розгляд справи судовим органом або виконавче провадження протягом розумного строку: Проект Закону України № 3652 від 7 червня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/control/uk/publish/article/news_left?art_id=95372&cat_id=37488.

17. Банчук О.А., Куйбіда Р.О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. – К., 2005.

18. Ухвала Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 25 квітня 2012 р. у цивільній справі № 22-ц/0190/2667/201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24179054>.

Надійшла до редакції 04.09.2012

Д.В. Галкін
науковий співробітник
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.74(477)

СТРУКТУРА ТА ШТАТИ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МІЛІЦІЇ УСРР: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто питання становлення та розвитку організаційно-штатної структури спеціальних підрозділів робітничо-селянської міліції УСРР у 1920-30 роках ХХ сторіччя.

Ключові слова: *організаційно-штатна структура, спеціальні підрозділи, робітничо-селянська міліція УСРР.*

Рассматриваются вопросы становления и развития организационно-штатной структуры специальных подразделений рабоче-крестьянской милиции УССР в 20-30 годах ХХ столетия.

Ключевые слова: *организационно-штатная структура, специальные*

подразделения, рабоче-крестьянская милиция УССР.

Questions of becoming and development of organizational-regular structure of the special subdivisions of working-peasant militia of Ukraine are in 1920-30-th are considered

Keywords: *organizational-regular structure, special subdivisions, working-peasant militia of Ukraine.*

У 20-ті роки ХХ ст. відбувалися значні зміни не лише в економіці країни, але й в організаційно-правовій структурі радянських правоохоронних органів як у центрі, так і на місцях. Правова система та державний апарат мали за необхідне адаптуватися до нових умов, які вимагали встановлення твердого правового порядку та суворого дотримання законності [1; 2; 3; 4].

До середини 1920 р. було створено єдиний апарат загальної міліції. Принципи її організаційної побудови отримали закріплення в Положенні про робітничо-селянську міліцію, затвердженому постановою Ради народних комісарів УСРР від 14 вересня 1920 р., згідно з яким міліцейський апарат складався з окремих видів міліції загальної, а саме міської, повітової та спеціальної, до якої належали: промислова (фабрично-заводська, гірничопромислова та ін.); залізнична міліція; водна (річкова і морська) міліція; пошукова міліція (карний розшук). Таким чином, було створено апарат радянської міліції, основні ланки якого збереглися до сьогоднішнього часу.

Положення 1920 р. приймалось в умовах Громадянської війни, що, безумовно, наклало свій відбиток на юридичне оформлення статусу міліції. З появою цього Положення в основному завершався процес становлення міліції як штатного державного органу, стабілізувався її кадровий склад.

Становлення спеціальних підрозділів міліції України супроводжувалось еволюцією їх структурної побудови.

29 червня 1919 р. Постановою Ради народних комісарів було організовано залізничну міліцію УСРР, яка перебувала у віданні НКВС і будувалася за лінійним принципом. Залізнична міліція створювалася з урахуванням структури шляхів. При Управлінні кожної залізниці організовувалося Управління залізничної міліції, а на лінії – районні і дільничні установи міліції. На місцях вона підпорядковувалась місцевим Радам, у центрі – Народному комісаріату внутрішніх справ, а по лінії судово-карного розшуку та судово-карної міліції – Народному комісаріату юстиції.

Згідно з §§ 7, 8 Постанови залізничну радянську робітничо-селянську міліцію на кожній дорозі складали: завідуючий управлінням залізничної міліції та інструктори, начальники районів і дільниць, старші міліціонери та міліціонери. При завідуючих управліннями, начальниках районів залізничної міліції створювалася канцелярія з відповідним штатом службовців.

30 березня 1920 р. Постановою Народного комісаріату внутрішніх справ з метою керівництва усіма видами міліції в Україні, а саме: загальною, залізничною, річковою, морською та карним розшуком, – при НКВС було затверджено Головне управління радянської робітничо-селянської міліції (Головміліція). Штат Головміліції складався з 8 відділів загальною чисельністю 87 посад. Штат всієї міліції (загальна, залізнична, річкова, морська) налічував 45 тис. одиниць [5].

До структури відділу залізничної міліції Головного управління входило п'ять лінійних управлінь: Південно-Західне, Південне, Одеське, Катеринославське, Донецьке, а також районних і дільничних управлінь [6].

Лінійне управління складалося з адміністративного відділу, відділу карного розшуку та підвідділу постачання. Однак кожен підрозділ мав свою структуру і штатний розклад. І тільки дільничне управління мало у своєму штаті посади начальника дільниці, його помічника і трьох діловодів.

Штати кожного лінійного, районного та дільничного управління затверджувалися начальником Головного управління та начальником відділу залізничної міліції.

Лінійне управління Південно-Західної залізниці формувалося по 10 районах: Київський, Одеський, Жмеринський, Фастівський, Козятинський, Бирзульський, Уманський, Коростенський, Знаменський, Бобринський. На 24 квітня 1920 р. у штаті управління залізничної міліції та кримінально-розшукових відділах налічувався 3331 співробітник, серед них 2975 рядових міліціонерів і 356 осіб, що належали до командного складу і карного розшуку.

Наприклад, лише в Одеському районному управлінні було 588 молодших міліціонерів, 20 старших міліціонерів, 3 помічники начальника району, 4 начальники дільниць, 6 помічників начальників дільниць, 3 діловоди, 5 агентів кримінального розшуку та 11 конторників.

Залізнична міліція Південної залізниці формувалася по семи районах. Білгородський район мав 3 дільниці й 109 міліціонерів, Люботинський – 2 дільниці й 51 міліціонера, Харківський – 3 дільниці й 695 міліціонерів, Полтавський – 2 дільниці й 81 міліціонера, Кременчуцький – 3 дільниці й 120 міліціонерів, Конотопський – 4 дільниці й 260 міліціонерів, Київський – 3 дільниці й 85 міліціонерів.

Донецьке лінійне управління складалося з шести районів: Готнянського, Основ'янського, Лиманського, Дебальцівського і Попаснянського. Штат управління складав 1351 співробітник, з них 49 – командний склад, 124 канцелярських службовців, 76 старших міліціонерів, 1054 молодших міліціонери, 47 агентів карного розшуку.

З метою встановлення охорони порядку на залізничних і водних шляхах Постановою республіканського уряду від 5 червня 1921 року «Про залізничну і водну міліцію» в УССР було створено залізничну міліцію.

Організація залізничної міліції проходила у період адміністративної перебудови залізниць. Так, із Донецької та Придніпровської була виділена нова – Південно-Донецька, управління якої розмістилось в Ясинуватій, а Донецька дорога перейменовувалась у Південно-Донецьку з центром в Артемівську. Остання включала в себе Дебальцевське, Попаснянське, Луганське, Краснолиманське та Куп'янське відділення, а Південно-Донецька – Красноармійське, Ясинуватинське, Іловайське, Славянське та Волноваське.

Наказом НКВС УСРР на усіх крупних вузлових станціях організувались відділи та оперативні пункти міліції. Так, на Південно-Донецькій – на станціях Волноваха, Красноармійськ, Іловайськ, Славянськ були створені відділи міліції, а на станціях Сталіно, Мушкетово, Маріуполь, Кринична, Краматорськ та Константинівка – оперативні пункти міліції.

На Південно-Донецькій створюються лінійні відділення міліції на станціях Дебальєво, Попасна, Ворошиловград (Луганськ), Куп'янськ, Красний Лиман.

Таке організаційне перетворення вплинуло на обсяг перевезень народногосподарських вантажів, з одного боку, а з іншого – визначились межі обслуговування цих територій залізничною міліцією [7].

16 квітня 1919 р. Рада народних комісарів України прийняла декрет «Про організацію карного розшуку», а 11 травня 1919 року Народний комісаріат юстиції на виконання вказаного декрету затвердив Положення про органи карного розшуку і судово-карної міліції. Цим нормативним актом визначались завдання, структура, штати, компетенція карного розшуку та судово-карної міліції і порядок їх організації на території республіки. У штати карного розшуку вводились посади інспекторів розшуку і їх помічників, реєстраторів, вожатих собак-шукачів, агентів розшуку. В центральному апараті відкривались курси з підготовки агентів розшуку, перед якими ставилось завдання: «щоб особи, які прослухали курс, повністю були підготовлені до майбутньої їх діяльності» [8].

У наказі № 51 по міліції Харківської губернії від 22 серпня 1921 р. йшлося, що у зв'язку з безсистемною роботою карного розшуку та відсутністю зв'язку місцевих органів із губернським центром губерньська нарада пропонувала вжити для усунення недоліків такі заходи:

1. Губернське відділення карного розшуку як орган, що керує всією роботою карного розшуку на території губернії, повинен був залишитися зі штатом, призначеним для керування. З метою найбільш продуктивної і правильної роботи міські райони, що знаходились при відділенні, переводилися у відповідні райони міської міліції.

2. Переведені в райони загальної міліції районно-карні розшуки перейменовувалися у кримінально-пошукові столи.

3. Кримінально-пошукові столи виконували операції за заявами, що надходили від потерпілих, за даними своєї агентури і за завданнями губрозшуку. Книжка ордерів видавалася винятково губрозшуком, підпи-

сувалася начрайміліції і завстолом, засвідчувалась печаткою начрайміліції.

Згідно з положенням від 25 березня 1921 р. «Про карний розшук на залізниці і водних шляхах» були організовані лінійні відділи карного розшуку, які користувалися підтримкою залізничної і річкової міліції. Однак у середині 1922 р. у зв'язку з утворенням Державного Політичного Управління необхідність в існуванні цих відділів відпала і вони були ліквідовані разом із залізничною і річковою міліцією.

12 вересня 1921 р. РНК УСРР затвердив Положення про карний розшук. Основними задачами всієї пошукової міліції були попередження злочинів, що готувалися, розкриття скоєних злочинів, припинення спроб уникнення суду і слідства винними у вчиненні злочинів. Наказом НКВС УСРР № 183 від 19 липня 1922 р. карний розшук був виділений із міліції. Відділи карного розшуку губернських управлінь міліції і повітові відділення карного розшуку при повітових управліннях міліції цим наказом були перейменовані: перші – у губернські управління карного розшуку (вони існували у межах установлених штатів), другі – у повітові відділення губернського управління карного розшуку і підпорядковані безпосередньо відділам управління губернських виконавчих комітетів на правах їх підвідділів. Всіма видами постачання працівники карного розшуку забезпечувалися в межах норм, що передбачались. В інтересах успішної боротьби з карною злочинністю НКВС поставив за обов'язок міліції і карному розшуку підтримувати тісний взаємозв'язок у роботі.

У наказі № 58 Управління Харківської губернської міліції від 16 вересня 1921 р. зазначалося, що з метою досягнення більшої ефективності в боротьбі зі злочинністю працівники харківського губрозшуку відповідно до заново затверджених штатів губрозшуку переводилися в районні та повітові загальні міліції для спільної контактної роботи на місцях під керівництвом завідуючого кримінально-пошуковим столом і під безпосереднім наглядом начальника оперативної частини губрозшуку. Будь-які призначення, звільнення, переміщення співробітників карного розшуку до завідуючого кримінально-пошуковим столом здійснювалися тільки з відома начальника губернського розшуку.

Скоро стало очевидним, що виділення карного розшуку з міліції негативно позначилося на діяльності і розшуку, і міліції, тому що замість одного органу, що стояв на сторожі громадського порядку і вів боротьбу зі злочинністю, з'явилося два – міліція і карний розшук. Поділ задач і функцій між ними був штучним, порушувався необхідний контакт у роботі. Саме життя – необхідність у єдиноначальності і координації дій у боротьбі зі злочинністю, серйозні труднощі в матеріальному забезпеченні працівників карного розшуку – показало, що об'єднання карного розшуку і міліції неминуче. Тому в серпні 1923 р. вони були об'єднані в Головне управління міліції і карного розшуку НКВС УСРР.

Наказом по міліції і карному розшуку УСРР від 23 жовтня 1923 р. оголошувалися нові штати і план реорганізації, що полягав у злитті ор-

ганів міліції і карного розшуку. До реорганізації пропонувалося приступити негайно, закінчивши її до 15 листопада 1923 р., доповідаючи щодня про хід роботи в Головне управління міліції і розшуку республіки. При управліннях міліції губерній були утворені відділи розшуку на чолі з інспекторами. Деяка автономія карного розшуку збереглася лише в Харкові, Києві, Одесі і Катеринославі. У цих містах залишилися окремі, що існували паралельно, губернські управління карного розшуку, але і вони підпорядковувалися Управлінню міліції і карного розшуку НКВС УСРР.

Уніфікація міліції і розшуку (побудова їхніх штатів по єдиному принципу і зближення цих структур) продовжувалася й у 1926 р. Постановою ВУЦВК і РНК УСРР відділ міліції і розшуку НКВС УСРР був реорганізований у Головне управління міліції і розшуку республіки. З цього часу і до осені 1930 р. структура апарату стабілізувалася.

Виняток склала лише проведена навесні 1928 р. реорганізація апаратів міського розшуку в Харкові, Києві, Одесі і Дніпропетровську. У цих чотирьох найбільших містах УСРР для кращого керівництва міліцією і карним розшуком існували окремі міські управління міліції і розшуку.

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 30 грудня 1930 р. НКВС союзних республік ліквідовувалися, а їхнє місце посідали управління міліції та карного розшуку, що утворювалися при раднаркомах республік. У постанові зазначалося, що причиною цього заходу була необхідність введення жорстокої дисципліни та надання більшої самостійності в управлінні органам по боротьбі зі злочинністю та охороні громадської безпеки і революційного порядку у зв'язку із загостренням класової боротьби в суспільстві.

25 травня 1931 р. РНК СРСР затвердив Положення про робітничо-селянську міліцію. Згідно з цим документом, органи міліції були повинні здійснювати нагляд за дотриманням законів і постанов органів влади, проводити боротьбу зі злочинністю, розслідувати кримінальні справи, охороняти державне і громадське майно, а також забезпечувати особисту безпеку громадян. Міліції дозволялось проводити оперативно-розшукову діяльність.

23 квітня 1932 р. РНК УРСР затвердив Статут, згідно з яким організовувалась діяльність Головного управління робітничо-селянської міліції та її обласних управлінь.

На шляху централізації органів внутрішніх справ важливим став 1934 р., коли 10 липня постановою ЦВК СРСР було утворено загальносоюзний НКВС, до складу якого замість ліквідованого ОДНУ ввійшло новостворене Головне управління державної безпеки (ГУДБ). В УРСР було створено НКВС, який, до речі, не був самостійним, оскільки функціонував на підставі Положення про загальносоюзний НКВС, на який покладалися обов'язки оперативно-розшукової діяльності по забезпеченню революційного правопорядку і державної безпеки, охорони соці-

алістичної власності.

У березні 1937 р. в Головному управлінні міліції СРСР і УРСР був утворений відділ по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності з правом оперативно-розшукової діяльності [9].

19 квітня 1921 р. за пропозицією Головміліції РНК УСРР прийняв постанову щодо самостійності промислової міліції в охороні порядку на підприємствах. НКВС УСРР разом з іншими зацікавленими відомствами почав працювати над проектом положення про промислову міліцію, одночасно проводячи іншу організаційну роботу. Ідею створення спеціального апарату промислової міліції не було підтримано урядом і 15 жовтня цього ж року було скасовано всі попередні постанови стосовно цього питання, а відповідні функції передано до загальної міліції. Але залишалася нагальна потреба охорони промислових і інших господарських об'єктів, підприємств та установ. Створення відомчої міліції стало б результатом вирішення цього питання.

У 1922 р. на території УСРР стали формуватися різноманітні види озброєної охорони (фабрично-заводська, гірська, торгова тощо) підприємств і установ. 31 березня 1922 р. була затверджена постанова РНК УСРР «Про організацію з міліціонерів охорони заводів, фабрик, радгоспів і інших державних підприємств, що мають важливе місцеве або загальнодержавне значення», якою було порушене питання про створення промислової відомчої міліції. Інструкція про організацію і службу промислової міліції за червень 1923 р. підтверджувала, що промислова міліція організовується на підставі постанови Раднаркому УСРР від 31 березня 1922 р. Промислова міліція увійшла до складу міліції республіки. Охороні промміліції підлягали заводи, фабрики, склади, лісові дачі та підприємства, що мали загальнодержавне значення.

У містах промислова міліція знаходилася у підпорядкуванні начальника міліції району. У допомогу начальникові губміськміліції призначався помічник по промміліції, також помічники призначалися при начальниках районів.

Командний склад районної промислової міліції мав такий вигляд:

- 1 старший міліціонер на 12 міліціонерів;
- 1 райнаглядач на кожні 30 міліціонерів.

Структурою окружної міліції передбачалася 1 посада начальника відділення на кожні 15 міліціонерів; окрім того, на кожні 30 посад міліціонерів вводилася посада командира взводу, а при штатній чисельності більш ніж 40 посад міліціонерів – посада командира роти та посада політрука.

Штат Харківської повітової Радянської робітничо-селянської промислової міліції, який був затверджений 23 лютого 1921 р., мав у своїй структурі 890 штатних одиниць та складався з трьох основних груп: командний склад, міліціонери, канцелярські службовці [10].

До командного складу входили: начальник повітпромрайону, двоє його помічників, 7 начальників підрайонних управлінь та 7 їх помічни-

ків.

Міліціонери поділялися на піших (761 одиниця, з них 81 старший міліціонер) та кінних (63 одиниці, з них 8 старших).

Штат канцелярських службовців налічував 50 одиниць, з них: 1 секретар; 1 завідувач господарством; 9 діловодів; 1 рахівник; 9 конторників; 8 каптенармусів; 1 помічник каптенармуса; 1 машиністка; 8 журналістів; 8 розсильних; 1 прибиральник; 1 кучер.

До штату додавалась пояснювальна записка, у якій вказувалось, що кількість командного складу, канцелярських службовців та міліціонерів визначалась відповідно до циркуляру Губпромміліції. Штат кінних та піших міліціонерів встановлювався фактичною необхідністю для пильної охорони об'єктів народного господарства, а саме:

а) старші міліціонери – за кількістю крупних підприємств та молодших міліціонерів;

б) молодші міліціонери – за цифровими відомостями начальників підпромрайонів;

в) кінний загін у 21 вершник – необхідний для летючих наїздів у ліси, в яких здійснюються масові порубки, у ліси, які слугують місцем знаходження бандитів, для облав та встановлення порядку на крупних підприємствах, а також для виїздів на місця крупних пожеж та бандитських нальотів;

г) кінні загони у 6 вершників при підрайонах – необхідні для об'їзду лісових ділянок та боротьби з порубкою лісу, випасом худоби, покосом трав на території підрайонів [11].

В організаційно-функціональному підпорядкуванні начальник повітпромрайону прирівнювався у правах до начальника повітміліції, помічник начальника району – до помічника начальника повітміліції. Канцелярські службовці отримували грошове забезпечення по ставках профспілки та пайок на правах співробітників повітміліції.

У лютому 1924 р. Головним управлінням міліції і карного розшуку НКВС УСРР було розроблено та видано Інструкцію з організації і служби промислової міліції, а також Типовий договір про охорону установ і підприємств, який укладався між міліцією і зацікавленим відомством. Промислова міліція здійснювала не тільки охорону доручених об'єктів, але і підтримувала громадський порядок на території заводів, фабрик та інших підприємств, а також на місцевості, що прилягала до них, за умови того, що це не відволікало її від виконання обов'язків з їх охорони.

В адміністративно-структурному відношенні промміліція перебувала в безпосередньому підпорядкуванні начальника загальної міліції.

Оплата праці промміліціонерів здійснювалася за ставками загальної міліції і за рахунок підприємств, що охоронялися ними.

Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УСРР «Про промислову міліцію» від 17 грудня 1924 р. позаштатні міліцейські формування з охорони підприємств, радгоспів та інших об'єктів, які були утворені відповідно до постанови від 31 березня 1921 р., офіційно набули назву

промислової міліції.

Цією постановою та розробленою на її основі інструкцією наглядачу промислової міліції було деталізовано й узаконено функції промміліції.

Згідно з цією постановою на промислову міліцію, окрім охоронних функцій, покладалися дізнання, адміністративно-виконавчі задачі з обслуговування населення на території відомств і підприємств, що охоронялися нею.

Промислова міліція УСРР мала доволі динамічний розвиток у 1923-1924 рр. У цей період збільшувалася її чисельність та кількість підприємств, які нею охоронялися. Так, станом на 1 жовтня 1923 р. промисловою міліцією охоронялося лише 562 підприємства, торговельних та державних установ, а на 1 жовтня 1927 р. промміліцією вже охоронялося 2438 різних об'єктів.

Слід зазначити, що організаційна структура правоохоронних органів у цей період видозмінювалась досить часто. Це пояснювалося як реалізацією керівництвом НКВС загальнодержавної концепції режиму економії, спрощення й здешевлення державного апарату, так і інтенсивним пошуком нових, більш ефективних організаційних форм.

Таким чином, у 20-30-х роках ХХ сторіччя після тривалого та складного процесу структурних перетворень відбулося остаточне організаційно-правове оформлення карного розшуку як одного з особливих підрозділів органів внутрішніх справ, що взяли на себе пряму відповідальність за забезпечення на належному рівні проведення оперативно-розшукової діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Курицын В.М. Переход к нэпу и революционная законность. – М., 1972.
2. Мисюля И.И. Некоторые вопросы деятельности местных органов государственной власти РСФСР в области укрепления законности в 20-е годы // Проблемы государства и права. – 1975. – Вып. 10. – С. 80-88.
3. Коржихина Т.П. История государственных учреждений СССР. – М., 1986.
4. Малыгин А.Я. Милиция в период нэпа // Полиция и милиция России (очерки истории). – М., 1993. – С. 104-108.
5. Михайленко П.П., Кондратьев Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: У 3-х т. – К., 1997.
6. Шевченко А.Є. Проблеми становлення залізничної та водної міліції України в перші роки радянської влади // Вісник Запорізького юрид. ін-ту. – 2005. – № 1.
7. История транспортной милиции Донбасса / Сост. А. Рудавин. – Донецк, 2001.
8. Тимченко А.П. Правовые основы организации и деятельности милиции Украины в 1917–1941 гг.: Учеб. пособие. – Луганск, 1998.
9. История милиции Украинской ССР: В документах и материалах / Под ред. П.П. Михайленко: В 2-х т. – Т. 1: 1917–1937 гг. – К., 1969.
10. Державний архів Харківської області. – Фр-120. – От. 107. – Арк. 3.
11. Державний архів Харківської області. – Фр-120. – От. 107. – Арк. 4.

Надійшло до редакції 19.04.201